

**ŠKOLA POSTAJE
SIROTIŠTE ODGOJA,
A DRUŠTVO JE VEĆ
SIROTIŠTE PORODICE**

**INTERVJU SA
PROF. DR. MUJOM SLATINOM**

Sažetak

U ovom intervjuu prof. dr. Mujo Slatina, redovni profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, odsjek Pedagogija, nudi stručne odgovore na neka od ključnih pitanja koja se tiču savremenog odgoja. U uvjetima kada se porodica dezintegrira putem različitih socijalnih, medijskih ili ekonomskih faktora, mlađi naraštaji gube tradicionalnu podršku čime se odgoj destabilizira i dislocira iz tradicionalnih porodičnih vrijednosti. Ova destabilizacija se pokušava kompenzirati različitim društvenim institucijama kao što su obdanište, škola, centri za mlade. Kao specifična forma ljudskog postojanja, odgoj zahtjeva dubinsko planiranje i zajedničku aktivnost cijelih generacija

Razgovarao:
Samedin KADIĆ

Profesore Slatina, budući da je pedagogija Vaše uže usmjerenje, zanima nas Vaše viđenje položaja odgoja u današnjem obrazovnom sistemu i u kakvoj se situaciji nalazi porodični odgoj? Da li se odgoju djece u našem društvu daje potrebna, neophodna pažnja?

Ako mislite na obrazovni sistem u BiH treba reći da on u našoj državi suštinski ne postoji. Postoje neke vrste školovanja za koje ne možemo reći da skupa čine sistem obrazovanja. Obrazovni sistem počiva na obuhvatnijim edukacijskim strategijama i finijem političkom, kulturalnom i ekonomskom podešavanju obrazovnih vrijednosti. Njega čine suptilna, dinamička i fleksibilna horizontalna, vertikalna i dubinska umreženost svih vidova obrazovanja. To mi nemamo.

Da postoji sistem obrazovanja države BiH postajalo bi i njeno ministarstvo obrazovanja i obrazovna politika. Mi nemamo ni jedno ni drugo. Tzv. pisma namjere naša je obrazovna politika. Obrazovna politika je ugušena u politici uopće. O kakvom se davljenju radi pokazuje nam primjer političkog obrazovanja kojeg provodi guru nezgrapnog nacionalnog karaktera koji sugerira ko bi trebao završavati pravo i ko može suditi u Bosni i Hercegovini, koji i kroz svoje osiromašene navijačke strasti pokazuje drugima kako treba da se izvodi političko obrazovanje. Ovo su lekcije iz političkog obrazovanja, a ne nekakvi lični stavovi ili usputno mišljenje. Drugim riječima, taj guru skoro na svakom koraku vrši destrukciju onog odgoja koji omogućuje razvitak moralnog državnog osjećanja u mladima. On svjesno odučava mlade od geografskog prostora kojeg označavamo trokutom na našoj zastavi. Ovo je samo jedna ilustracija. U Bosni i Hercegovini ima više ovakvih i sličnih poučavatelja koji onemogućuju da mladi sebe prepoznaju u životu bh-države kao zajednice vrijednosti. Na hiljade mladih lišava se ovih znanja i ovih osjećanja. Opasni su ishodi ovakvog političkog (vas)pitanja.

Da imamo obrazovni sistem Bosne i Hercegovine postojalo bi strategijsko upravljanje tim sistemom. Umjesto njega mi imamo zbrku volontarističkih htijenja. Strateški problemi obrazovanja u našoj zemlji »vise u zraku«, a odgoj je najstrateškiji problem. Decentralizacija obrazovanja kao jedan od ključnih pitanja obrazovne politike odvijala se i po entitetskoj i kantonalnoj i općinskoj liniji, ali ne po liniji države Bosne i Hercegovine. Ona nije vršena po nivoima upravljanja. Umjesto decentralizacije imamo razjedinjenu, fragmentiranu i pocijepanu bh-obrazovnu stvarnost. Postoji

više formiranih centralizacija koje onemogućuju uspostavu obrazovnog sistema države. Nažalost, ovakva politika i ideologija su grobari odgoja.

S druge strane, antropološki gledano, školovanje koje istovremeno ne uvažava da je čovjek u izvjesnom smislu kao svi drugi ljudi (univerzalne norme), kao neki drugi ljudi (grupne norme) i kao ni jedan drugi čovjek (idiosinkratičke norme) ne može biti istinsko (obraz)ovanje, a pogotovo ne može biti obrazovni sistem. Drugim riječima, obrazovanje koje ne predstavlja istovremenu borbu za sve tri antropološke norme ne može istinski odgajati. Neki naši (mini) striči diskriminaciju proglašavaju pluralizacijom u obrazovanju iako su posve istrgli sve univerzalne norme obrazovanja. Najzad, svaka škola koja prelazi

Strateški problemi obrazovanja u našoj zemlji »vise u zraku«, a odgoj je najstrateškiji problem. Decentralizacija obrazovanja kao jedan od ključnih pitanja obrazovne politike odvijala se i po entitetskoj i kantonalnoj i općinskoj liniji, ali ne po liniji države Bosne i Hercegovine. Ona nije vršena po nivoima upravljanja. Umjesto decentralizacije imamo razjedinjenu, fragmentiranu i pocijepanu bh-obrazovnu stvarnost. Postoji više formiranih centralizacija koje onemogućuju uspostavu obrazovnog sistema države. Nažalost, ovakva politika i ideologija su grobari odgoja

500 učenika nužno gubi odgojnu ulogu. Škola je sirotište odgoja. Zato se sve više bavimo preodgajanjem. Napisati da BiH ima svoj državni obrazovni sistem kao i svaka druga normalana država isto je što i napisati etiketu za proizvod koji još ne postoji..

Porodica je u očajnom stanju, a porodični odgoj prati taj očaj. Društvene okolnosti i konfuzne društvene situacije tvore uznemirenost i nestabilnost, nesigurnost i nezaštićenost porodice i porodičnog života. Porodica i njeni članovi konstatno su u nekoj prijetećoj situaciji i neposrednoj opasnosti. Okolnosti sve više proizvode obuzetost porodice potrebama za sigurnošću i zaštitom. Ovo ne samo da onemogućuje prirodan odgojno-obrazovni rast i razvoj mladih nego direktno vodi k abnormalnim oblicima ponašanja. Porodica i škola se suočavaju s najezdom raznih „gostiju“ (pušenje,

Istinski, autentični odgoj je onaj odgoj koji je po mjeri ljudske prirode. Ljudska priroda ima prirodni pobuđivački mehanizam (odgojivost) i/ili usidreni impuls učenja. U njoj su, voljom Univerzalnog uma, usidrene spontano-samostvarajuće reakcije. Zato nam od samog čovjekovog rođenja ljudska priroda šalje svoje signale, znakove, pozive. Interakcija između onog što emituje ljudska priroda i odgovora koje nude roditelji/odgajatelji na to emitovanje može se nazvati odgojem. U svojoj biti odgoj je unutarnji duhovni preobražaj čovjeka i zato se mora voditi računa o interakciji između signala, znakova/ajeta koje šalje ljudska priroda, s jedne, i odgovora koje na njih daju roditelji/odgajatelji, s druge strane

alkohol, maloljetnička delinkvencija, prostitucija, gubljenje spolnog identiteta, narkomanija, tzv. «ovisnosti bez droga» kao što su Cyber-ovisnost, igre na sreću, kockanje, opsjednutost hranom, seksom itd) koje ne žele ugostiti, ali pred njima ne znaju zatvoriti vrata. Loše društvene pojave sve više i dublje podiru u tkivo porodice. Raspad porodične harmonije i svakodnevnog porodičnog života svakodnevno se dešava. Sve više je porodica u kojima su konflikti, svađe, nesloge, fizički obračuni, razvodi itd. način njihova funkcioniranja. Svakodnevni porodični život se raspada. Porodica sve više postaje zajednica u kojoj se samo životari ili samo obitava. Ovo je pažnja koja se daje porodici i porodičnom odgoju. Prema tome, direktan i najkraći odgovor na vaša pitanja mogao bi glasiti: Škola sve više postaje sirotište odgoja, a društvo je već *postalo sirotište porodice*. Porodični odgoj postao je obitavajući odgoj ili odgoj za životarenje.

Koliko je odgoj umijeće a koliko spontana aktivnost? Kada su djeca konstantno izložena negativnim uticajima, zar nam nije neophodno sistematsko odgajanje? Zar ono nije posebno važno u današnjem tehnološkom vremenu kada se djeci nude sadržaji koji razorno djeluju po razvoj njihove ličnosti?

Možda sam snosim krivnju što se ovako pitanje javlja i postavlja. Nešto sam pisao o spontanom karakteru odgoja. Dakako, vaše pitanje smatram umjesnim i zahvaljujem vam se što ste mi ga postavili. Ovo je prilika da možda neke moje nedorečenosti pojasnim. U jednom radu sam otprilike napisao da se dragulji čovječnosti nalaze u dubini ljudske prirode. U te dubine zalazimo podmornicom koja se zove odgoj. Ta podmornica mora biti vođena Transcedentalnom navigacijom ako se želi u te dubine zaći. Dakle, istinski, autentični odgoj je onaj odgoj koji je po mjeri ljudske prirode. Ljudska priroda ima prirodni pobuđivački mehanizam (odgojivost) i/ili usidreni impuls učenja. U njoj su, voljom Univerzalnog uma, usidrene spontano-samostvarajuće reakcije. Zato nam od samog čovjekovog rođenja ljudska priroda šalje svoje signale, znakove, pozive. Interakcija između onog što emituje ljudska priroda i odgovora koje nude roditelji/odgajatelji na to emitovanje može se nazvati odgojem. U svojoj biti odgoj je unutarnji duhovni preobražaj čovjeka i zato se mora voditi računa o interakciji između signala, znakova/ajeta koje šalje ljudska priroda, s jedne, i odgovora koje na njih daju roditelji/odgajatelji, s druge strane. Davati adekvatne, pravovremene i jasne odgovore na te spontane reakcije djeteta znači omogućiti da odgoj prolazi kroz ljudsku prirodu, znači udovoljavati zahtjevima ljudske prirode. Prema tome, znači koje nam šalje ljudska priroda ne smiju ostati usamljeni, moraju imati našu podršku i potporu ukoliko želimo da sve darove ljudske prirode sačuvamo i da ih dalje razvijamo. Odgoj traži da se na pozive ljudske prirode odazovemo. Ti pozivi su uglavnom spontani, naši odgovori su umijeća, a interakcija između njih je odgoj. Spontano i umijeće dvije su dimenzije odgojnog zbivanja koje nisu međusobno suprotstavljene. Naprotiv, one su neraskidive, neodvojive i međusobno uslovljene. U ranom odgoju to se zorno primjećuje. U procesu porodičnog odgoja mi unaprijed ne smišljamo metode, postupke i tehnike odgojnog djelovanja. Porodično odgojno djelovanje je (i) spontanog karaktera. U njemu je cilj odgoja pritažen, skriven. Prema tome, najdublji korijeni odgoja ili temelji naše ličnosti skrivaju se iza spontano-samostvarajućih reakcija ljudske prirode. S druge strane, ličnost kao samosvojna, neponovljiva originalnost traži kreativni odgoj. Njega nema bez spontaniteta i samoaktiviteta. Umijeće iz ugla odgojnih znanosti je vještina koja u sebi skriva ili sobom nosi kreativnost. Drugim riječima, umijeće je umjetnost u odgojnom djelovanju. Prema tome, spontani karakter odgoja ne isključuje odgoj kao svjesnu, intencionalnu i

generacijsku pojavu. Odgoj kao način čovjekove opstojnosti traži da isti bude svjesna, intencionalna i generacijska aktivnost. Dakako da nam je ovakav odgoj posebno neophodan u vremenu poremećenog sistema vrijednosti, u vremenu pobrkanosti i izmiješanosti slobode i anarhije. Naše vrijeme mnogo više karakterizira suptilno manipulativno i indoktrinarno nego li svjesno, plansko i intencionalno odgojno djelovanje. Da li će nastupajuće učee društvo biti obilježeno humaniziranjem i kultviranjem čovjeka ovisit će (i) o odgoju kao svjesnoj, planskoj, intencionalnoj i generacijskoj pojavi odgoja. Humana upotreba visokih i nano tehnologija ovisit će o samom čovjeku, o njegovoj odgojenosti.

Neki teoretičari, sociolozi, psiholozi i psihoanalitičari pišu knjige o tzv. epidemiji popustljivog odgoja. Još od slobodne djece Summerhilla odgoj postaje radikalno popustljiv. Smatrate li da su aktuelni pedagoški trendovi usmjereni u pravcu udovoljavanja dječijim željama i koliko je to pogubno po razvoj dječije ličnosti?

S razlogom se piše o epidemiji popustljivog odgoja. Popustljivost kao **stil odgajanja** daje pogubne društvene i individualne ponašajne ishode. Da ti ishodi mogu postati epidemijom to ne svjedoče samo radovi nego pojava čitavog niza problematičnih oblika društvenog ponašanja. Iz dana u dan i mi se sve više mučimo oko ponašanja mladih. Ali popustljivost kao stil odgoja nije rezultat neke posebne društvene, porodične ili individualne pedagoške brige i pažnje kojom se želi udovoljiti potrebama i željama djeteta. Popustljivost kao stil odgajanja djece iznjedrio je neoliberalizam i potrošački način života. Njima je proširen prostor pojavi različitih oblika asocijalnog ponašanja. Cilj neoliberalističke pedagogije je brisanje razlike između slobode i anarhije kako bi se od obrazovnog sistema napravila neka vrsta školsko-cirkusnog zabavnog parka, neka vrsta »talk show odgoja« ili, u najboljem slučaju, neka vrsta mješavine doma kulture mladih i institucije za socijalnu brigu. Summerhill je samo jedan primjer koji potvrđuje ove riječi. Nekonrolirani poremećaji u ponašanju mladih počinju se tretirati kao normalni „ispadi“ neke faze razvoja mladih koji će sami po sebi proći. Ni akutelni pedagoški trendovi nisu ciljano usmjereni udovoljavanju dječijim željama niti neophodnoj situacionoj popustljivosti u odgoju. Oni su usmjereni pomodnom pedocentризmu kojeg je porodilo anarhizam. Svrha današnje rasprave o školstvu gubi se u postmodernističkoj pedocentrističkoj retorici koja se u krajnjoj instanci

svodi na pedagogiju raspojasanih odgojnih odnosa čiji je izumitelj Aleksandar S. Nil. Ti trendovi prate potrebe i želje neoliberalizma i potrošačkog društva, a ne potrebe i želje djeteta. Ovo praćenje je, dakle, produkovalo neoliberalističku i/ili anarhističku pedagogiju. Na djelu je, dakle, anarhiziranje odgoja. Na djelu su raspojasani pedagoški odnosi koji su rezultirali epidemijom popustljivog odgoja. Blagonaklonost i situaciono neophodna popustljivost zamijenjeni su uvjetima u kojima je djeci sve dopušteno. Prema tome, popustljivost kao stil odgoja izum je anarhističke pedagogije koja odgoj tretira kao djelatnost koja je sama po sebi represivna. Po anarhizmu, represivnost je bit odgoja. Zato se anarhizam (dopuštenost svih stvari) smatra najvišim obilježjem slobode. Popustljivost kao stil odgoja je eufemizam za raspojasane pedagoške odnose.

Na razini praktičnog odgojnog zbivanja popustljivost je znak loše primjene ili neprimjenjivanja metode suprotstavljanja na prihvatljiv način ili metode predupređivanja i sprečavanja. Pogrešnu primjenu metode suprotstavljanja na prihvatljiv način mjerimo po tome koliko je puta izazvala unutarnji otpor, protest, averziju kod djeteta. Naime, postoje situacije u kojima dječija neposlušna i bezvoljna nutrina izbjegava odgoj. Ovom metodom želi se takva unutrašnjost odobrovoljiti i privoljeti na odgoj. Zbog toga što se ne zna kako privoljeti dijete na odgoj javlja se popustljivost roditelja/odgajatelja. Popustljivost je i znak slabe i krhke privrženosti koju proizvodi zabrinjavajući smanjen broj kontakt sati roditelja s djetetom. Popustljivost je i znak odsustva iskrenosti i manjka primjera u odgoju.

S obzirom da ste dugo godina proučavali odgoj i odgojne metode, možete li iznijeti neka svoja zapažanja o kretanjima koja se dešavaju na polju odgojnih metoda? Koliko današnji muslimani, koji prakticiraju vjeru u svojim životima, slijede tradicionalne islamske obrasce ponašanja i koriste savremene odgojne metode? Šta je to sukus islamskog koncepta odgoja?

Umjesto brige o odgojnim metodama danas se nude metode hipnotičko-hedonističkog karaktera. To su metode kojima se manipulira ljudskim slabostima. Javlja se čitav sistem sugestivnih metoda kojima se mladi upućuju da tragaju za uzbuđenjima i uživanjima, kojima se raspaljuju njihove strasti. Njima se bombardira svijest mladih i nasrće na njihovo mentalno zdravlje. Ovim se metodama tvori slaba emocionalna kontrola i nesposobnost suzdržavanja, emocionalna napetost i psihička

Našu odgojnu tradiciju nije moguće zamisliti bez islamskih vrijednosti. Ove vrijednosti čine samu srž narodnog odgoja bez obzira što mnoge od njih „čuče“ u svijesti ljudi. Univerzalnost ovih vrijednosti se generacijski prenosi i čuva. One predstavljaju kontinuirani izvor naše duhovnosti. Zato je u tradiciji sačuvano niz odgojnih/ponašajnih postupaka koji su nikli iz islamskog učenja, ali je ostao problem njihove primjene u novonastalim situacijama. Podučavati djecu za vrijeme u kojem će živjeti, što je jedan od zahtjeva islamskog odgoja, traži mudro pedagoško objašnjenje, traži čvrste argumente i, dakako, traži jasno i nedvosmislena upozorenja...

konfuzija s učestalim psihičkim krizama, osjećaj nesretnog života i beznađa, zapuštanje porodičnih i profesionalnih obaveza i sl. To su metode koje vode u duhovno i moralno degradiranje čovjeka. Reklame, marketing, tv-talk show i slične zabave i programi, političke i druge kampanje i niz drugih turbo-pedagoških metoda guraju se u učeće društvo. Ovdje religijski odgoj ima nezamjenjivu funkciju u predupređivanju i otklanjanju ovih pojava. Ono što on nudi ne nudi niti jedan drugi odgoj.

Našu odgojnu tradiciju nije moguće zamisliti bez islamskih vrijednosti. Ove vrijednosti čine samu srž narodnog odgoja bez obzira što mnoge od njih „čuče“ u svijesti ljudi. Univerzalnost ovih vrijednosti se generacijski prenosi i čuva. One predstavljaju kontinuirani izvor naše duhovnosti. Zato je u tradiciji sačuvano niz odgojnih/ponašajnih postupaka koji su nikli iz islamskog učenja, ali je ostao problem njihove primjene u novonastalim situacijama. Podučavati djecu za vrijeme u kojem će živjeti, što je jedan od zahtjeva islamskog odgoja, traži mudro pedagoško objašnjenje, traži čvrste argumente i, dakako, traži jasno i nedvosmislena upozorenja...

Osnovna komponenta islamskog odgoja je učenje/podučavanje. Ovo sjajno potvrđuju ovi ajeti: „Ti poučavaj – tvoje je da poučavaš, ti vlasti nad njima nemaš!“ (88:21-22); „Zato poučavaj – pouka će već od koristi biti“ (87:9); „Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj!“ (16:125). Po islamu čitav život je vrijeme za učenje. Čitav život je „Ikre’bismi

Rabike“. Paradoks – Kur’an je ponudio cjeloživotno (obraz)ovanje, a muslimanski živalj ima toliko nepismenih – ne smije unositi zabunu i zebnju u pedagoška nastojanja. Islam je ponudio izvorište, predočio ishodište i ukazao na odredište odgoja, bez obzira što se nekad nađemo u slijepoj ulici. Postoji „rikverc“ i u „odgojnoj vožnji“. To nam svjedoči narodni odgoj, odgoj koji mladi dobijaju u svakodnevnom životu. Vratiti se na pravi put nije sramota. Oni koji prakticiraju vjeru učitelji su narodnog odgoja.

Islamski odgoj traži pedagošku tematizaciju Kur’ana. Ovo tematiziranje u njemu nam otkriva veličanstven, skladan i mudro postavljen odgojni program. Po ovom programu odgajan je Božiji Poslanik, vođen stupnjevito, korak po korak, punih 23 godine. Ovo saznanje upućuje odgajatelja da bude strpljiv, blagonaklon i iskren prema odgajaniku. Teško bih mogao ustvrditi da je ovo karakteristika odgoja današnjih muslimana. Blagonaklonost, recimo, traži da ponašanje odgajatelja ne bude određeno ponašanjem onoga koga se odgaja nego se mora temeljiti na milosti u koju nas uvodi Kur’an i Hadis. Mogu vam navoditi čitav niz primjera koji svjedoče da se ovo u praksi dešava obrnuto. U praksi se malo koriste pedagoški akti blagonaklonosti.

Vidjeti Kur’an kao skladan i mudro postavljen odgojni program garantira da nećemo pedagoški previše lutati. Pedagoški pohvatati svu odgojnu kur’ansku dalekovidost i sažeti je u jedan sukus prevazilazi i moje sposobnosti i kompetentnosti. Zato mi ne zamjerite što ću vam pokušati ovaj sukus predočiti u nekoliko natuknica.

Islam je ukazao da je čovjek biće učenja/podučavanja. On je pokazao da je učenje/podučavanje prva praksa odgoja. Učenje otvara čovjeka prema svijetu i prema samom sebi, pa time i prema Univerzalnom umu. Ova mu otvorenost omogućuje da se uvijek može kultivirati, humanizirati, moralno upotpunjavati i usavršavati. Zato nije nikakva slučajnost što religijska spoznaja počinje sa poučavanjem: „I pouči On Adema nazivima svih stvari“ (Kur’an, 2:31), a završava sa uputom: „Uči/čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna“ (Kur’an, 95:1). Neću puno pogriješiti ako kažem da odgoj kod bh-muslimana uvijek ne prati, u pedagoškom smislu ne prati, poruke Kur’ana i Hadisa, poruke islamskog učenja uopće. Islam kazuje da u svakom čovjeku leži nastrojenost za religiozne akte. Koliko i kako se se ova nastrojenost koristi u islamskom odgoju? Koliko bi roditelja i odgajatelja moglo dati uputne odgovore na ovo pitanje? Odgoj koji dodiru-

je i pokreće ovu nastrojenost je onaj koji udovoljava zahtjevima ljudske prirode.

Drugi sukus koji bih ovdje istakao jeste da se učenje/podučavanje, tj. islamski odgoj temelji na slobodi. Tu slobodu čine dvije pedagoške logike: **logika treba** (traži *da se nešto učini*) i **logika ne treba** (traži *da se nešto ne učini*). Logika treba je primarna. Logika ne treba izvodi se iz logike treba, i u tom smislu je ona sekundarna. I zabrane u Kur'anu pojavljuju se kao savjeti, jer je Božja kazna unutar Njegove milosti. Odgoj koji nam pruža majka održava ovu nit. Međutim, ne bi se moglo reći da ovo karakterizira islamski odgoj uopće. Islam traži jedinstvo ovih dvaju logika. To jedinstvo je određeno duhom Kur'ana, tj. **odnosom** broja ajeta koji upućuju na slobodno čovjekovo suđenje i ajeta koji se eksplicite odnose na zabranu. Ne znam tačno, ali čini mi se da broj ajeta koji se odnose na eksplicitne zabrane ne doseže 10% od ukupnog broja ajeta. Ovo bi značilo da bi ovaj odnos u islamskom odgoju gledajući u ovom odnosu trebao biti 9:1. Ima puno primjera da se u praksi islamskog odgoja ovaj odnos obrće. Naprimjer, u mnogim pravilnicima o ponašanju učenika 90% članova se odnosi na sankcije, a 10% na podsticanje, pohvaljivanje, nagrađivanje. Nema sumnje, ima običaja, navika, obrazaca kulturnog ponašanja koje roditelji (odgajatelji) moraju da nametnu, čak prije nego što ih dijete može sasvim da shvati u njihovom pravom značenju, ali ima i onih drugih koje ne smijemo nametati. Obrasce bogopoštovanja, obrasce kulturnog ponašanja, običaje, navike itd. koji *traže da se nešto učini*, nije uputno silom nametati, ili ih uopće ne smijemo silom nametati. Bogobožnost, dostojanstvo, ponos, moralna hrabrost, ljubav, samopoštovanje, samoinicijativnost i slične osobine ličnosti djelo su slobode, djelo su slobodnog puta duha. One se ne mogu prisilom razvijati. One se ne smiju nametati. Etnopedagogija je ovo sačuvala: "Od nameta nema selameta". Ovdje su pogodne metode kao npr. *metoda podsticanja i unapređujućeg djelovanja i metoda ugrađivanja uspjeha*. Međutim, one obrasce kulturnog ponašanja koji traže *da se nešto ne učini* morat ćemo često nametati, npr. *metodom suprotstavljanja na prihvatljiv način i metodom predupređivanja i sprečavanja*. Dobar odgajatelj nikada ne žuri s prisilom i s stegovnim postupkom, on uvijek ostavlja odgajaniku mogućnost da ispravi svoje pogreške i ponašanje. Tu mogućnost je ostavio i Svevišnji.

Sukus islamskog odgoja je čovjekov karakter, moralne vrline koje pročišćuju srce i um. Moralno saznati, moralno htjeti, moralno činiti spada u temeljne principe islamskog odgoja. Čovjekove vrline

Agresivno ponašanje se uči. Mi ne vodimo dovoljno računa o društvenoj »rasutosti« učenja/podučavanja. Slabo se motri na *međuzavisnost* porodičnog, školskog, masmedijskog i drugih oblika učenja/podučavanja. Široke su mogućnosti učenja svih oblika ljudskog ponašnja, pa time i agresivnog. Na svakom koraku dijete se susreće s primjerima agresivnog ponašanja. Primjer ima čudesnu moć u odgoju.

nalaze se u modusu biti/vjerovati, a njegove sposobnosti nužno ne ulaze u ovu kategoriju. To znači da se na osnovu čovjekovih individualnih razlika u sposobnostima ne može suditi o njegovim vrlinama.

U Kur'anu je dat sukus interkulturalnog odgoja. Do nas dopiru spoznaje da je ljudski rod dragi Bog podijelio u narode i plemena da bi se međusobno upoznavali (Kur'an, 18:13). Ovo međusobno upoznavanje, a koje sve više olakšava sam razvoj tehnike i tehnologije, postepeno globalizira sve oblike ljudske djelatnosti. Ali upoznavanje drugačijih kultura, jezika i naroda nije pretvaranje svijeta u »globalno selo« narkomana, u selo u kojem je opustošen i zagađen okoliš, selo u kojem žive milijuni gladne i bolesne djece itd.

U svijetu sve više autora analizira „anatomiju“ agresivnog ponašanja djece nudeći programe kojima se žele preduprijeti ili „liječiti“ ovo ponašanje. Naši roditelji i nastavnici sve više se žale na agresivno ponašanje mladih. Šta je po Vašem mišljenju razlog povećanom stepenu agresivnosti kod djece? Mogu li se razlozi dječije agresivnosti tražiti u (ne)primjeni adekvatnih metoda u procesu odgajanja djece?

Naša porodica i škola sve više se počinju baviti preodgajanjem. Moglo bi se reći da se ovdje agresivno ponašanje djece javlja kao centralni problem i da nama prijete opasnost od tzv. emocionalnih programa edukacije (sprečavanje i „liječenje“ agresivnog ponašanja). Ovi programi edukacije, u najboljem su slučaju preodgajanje, a ne odgajanje. Oni se u školi počinju razvijati na uštrb obrazovnih programa. Raniji propusti u odgoju mogu da nam se kasnije itekako svete. Zato je veoma dobro Vaše pitanje o tome da li agresivno ponašanje mladih ima kakve veze s našim metodama koje koristimo u odgoju. Nema nikakve sumnje, agresivno ponašanje

Roditeljski životni stilovi sve manje su interesi i potrebe djece. Sve više su lična moć, uspjeh i slava nadređeni roditeljstvu. Za ono što ljudska/dječija priroda traži, zahtijeva i potrebuje, nema se ni vremena, ni pažnje, ni novca. Odnos majke i djeteta je na direktnom društvenom udaru, sve više je primijetan nedostatak uvažavanja uloge majke. Sve više se društveno obezvređuje roditeljstvo, majčinstvo posebice. Savremeno doba postepeno uvodi *novi diskurs u ranom odgoju - antimaterinstvo*. Na djelu je opće potkopavanje roditeljstva i porodice

se uči. Mi ne vodimo dovoljno računa o društvenoj »rasutosti« učenja/podučavanja. Slabo se motri na *međuzavisnost* porodičnog, školskog, masmedijskog i drugih oblika učenja/podučavanja. Široke su mogućnosti učenja svih oblika ljudskog ponašanja, pa time i agresivnog. Na svakom koraku dijete se susreće s primjerima agresivnog ponašanja. Primjer ima čudesnu moć u odgoju. Kad pomislim na njegov značaj u odgoju uvijek se sjetim jednog primjera koji mnogima služi kao vic, a ne kao pouka. Jednom mališanu/prvačiću neka učiteljica je postavila pitanje: „Šta ćeš ti biti kad porasteš?“ Bez puno ramišljanja dječak je odgovorio: „Biću svoju ženu.“ Zaboravljamo na odgojnu snagu primjera. Iz krhke i slabe privrženosti djeteta roditeljima, a što posebno proizvodi zabrinjavajuće smanjen kontakt sati majke s djetetom, niču mnogi vidovi problematičnog ponašanja (vikanje, grebanje, udaranje glavom, čupanje kose, drsko i agresivno ponašanje i sl.). Opasnosti smanjenog stepena privrženosti se zanemaruju pa se posljedice sve više povećavaju. Za ovu priliku čini mi se da je uputno istaći da je osnovna pedagoška pogreška našeg odgojnog djelovanja to što dijete učimo stegovnom odgojnom postupku koji se vezuje za agresivno ponašanje, a ne učimo ih da je agresivno ponašanje loše ponašanje, da je ono nedopušteno, zabranjeno. Upotreba metode suprotstavljanja na prihvatljiv način u praksi se pretvara u metodu suprotstavljanja. Na ovaj način se hrane problematična ponašanja djece jer im ne ostvaljamo mogućnost da isprave svoje pogreške i ponašanje. Važno je znati da svi oblici agresivnog ponašanja mogu biti prethodnica delinkventnog ponašanja mladih.

Upravo sam mislio da malo porazgovaramo o delinkventnom ponašanju mladih. Proteklih godina bili smo svjedoci žustrih rasprava u našem medijskom prostoru povodom meloljetničke delinkvencije. Čini se da nijedan problem kao maloljetnička delinkvencija nije pokazao koliko se naše društvo nalazi u krizi vrijednosti. U krizi je porodica, škola, državne ustanove, kazneni sistem... Profesore, kako objasniti maloljetničku delinkvenciju kao društvenu pojavu?

To što se govorilo i pisalo u masmediju imalo je karakter političke i ideološke rasprave. To je rasprava koja se više bavila posljedicama nego li uzrocima maloljetničke delinkvencije. Koliko se u tim raspravama govorilo o produbljivanju razlika između bogatih i siromašnih, o ekspanziji pornografije i sex-industrije, o izdvajanjima za socijalna davanja, o medijskim slikama, porukama i sadržajima, o prognanim i migracijama, o narušenom sistemu vrijednosti itd.? Ovo su ozbiljni faktori pojave delinkventnog ponašanja. Ovaj makro nivo skoro da nije dotaknut u tim raspravama. Politički to nije bilo popularno. Ni mikro faktori delinkvencije nisu podjednako tretirani u tim raspravama. Nije teško u pisanim medijima pogledati koliko se govorilo o porodičnim prilikama i odnosima, o deficijentnim i degradiranim porodicama, o nasilju nad djecom, o školskom neuspjehu, o učenju modela ponašanja, o materijalnim problemima porodice, o posjedovanju oružja, o uticaju susjedstva i delinkventnih grupa, o narkomaniji, konzumiranju alkohola i kockanju, o beskućništvu (djeca ulice, djeca na ulici), o načinima korišćenja slobodnog vremena, o filmu, TV-u, literaturi itd. Prema tome, maloljetničku delinkvenciju kao društveni problem treba objašnjavati društvenim uzrocima i razlozima njenog nastanka. Ne mislim da je maloljetnička delinkvencija pokazala svu krizu našeg društva. Političko nasilje mnogo više ukazuje na krizu u kojoj se nalazi naše društvo. Umjesto da se društveno osigura preveniranje delinkventnog ponašanja nastojalo se demonizirati maloljetne delinkvente. Istraživanja govore da je od 35 do 80% maloljetnih delinkvenata bilo žrtve nasilja. Eliminiranjem nasilja nad djecom itekako bi se smanji broj maloljetničke delinkvencije. Ali, treba presjeći makro i mikro uzroke nasilja. Mediji su obratili pažnju na maloljetničku delinkvenciju, ali se nisu ni osvrnuli na ono što se u samim medijima javlja. Mediji su puni nasilja i užasa, okrutnosti i krvoprolića, neobuzdanih reklama i situacija koja otupljuju dječiju osjetljivost na ljudsku patnju i bol. Ukoliko odgoj nije praćen ciljevima koji prate

potrebe mladih, ukoliko ciljevi nisu pogodni za zadovoljenje potreba, tad se mladi okreću prema ciljevima substitutima. Ukoliko mladima ne nudimo pogodne ciljeve za njihovo samopotvrđivanje, oni će naći supstitute tim ciljevima koji mogu vremenom postati primarni ciljevi na osnovu sopstvenih odluka (npr. krađa, nasilje, delinkvencija). Posljedice onoga što se moralo činiti, a nije činjeno, neće snosti samo dijete i roditelji nego i cijelo društvo.

Upravo u to vrijeme u žiži je bilo pitanje da li odabrati prevenciju ili sankciju kao odgovor na maloljetničku delinkvenciju. Šta je po vama bolje rješenje?

Ovo pitanje, na određen način, potvrđuje karakter medijske rasprave o kojoj sam već nešto kazao. Može se, dakle, ovako pitanje izvesti iz onoga što smo čuli i što se pisalo o maloljetničkoj delinkvenciji. Tada se vidio spas u sankcijama, u pooštavanju tih sankcija, u kazneno-poravnim domovima, a manje u preveniranju. Zašto nije u tim masmedijskim raspravama bilo više riječi o preveniranju nego o sankcioniranju? Zato što se prvim promatranjem dolazi do krivnje odraslih i društva, a drugim do krivnje maloljetnika. Preveniranje ili sankcioniranje nije nikava dilema. Dakako da je bolje spriječiti nego liječiti.

Prevencija je ono što je primarno. Sankcije su zadnja mjera.

Koje opasnosti vrebaju našu porodicu i porodični odgoj. Na koje trendove bi trebalo posebno obratiti pažnju. Moramo li obratiti pažnju i na ekonomsko stanje bosanskohercegovčke porodice. Koliko ove opasnosti utiču na roditeljstvo? Je li u današnjem društvu materinstvo ugroženo?

Postoje mnoge opasnosti koje vrebaju našu porodicu. Gomilanje nepovoljnih životnih okolnosti (nezaposlenost, neprikladne kvalifikacije, mali prihodi, loše stanovanje, visoko kriminalna okolina, loše zdravlje i rasuta porodica itd. vodi raspadanju socijalnih veza i nestajanju solidarnosti između zajednice i individue, između grupa i pojedinca, između čovjeka i čovjeka. Međusplet nepovoljnih životnih okolnosti razaraju porodicu i porodični odgoj. Odgoj se nalazi u spletu *siromaštvo/marginalizacija/diskriminacija/socijalna isključenost*. Današnje socijalno okruženje poremetilo je strukturu porodice i njene unutarnje odnose i socijalne veze. Sve više je dezorganiziranih porodica koje zapljuskuju nezdravi odnosi (alkoholizam, netrpeljivost,

konflikti, nasilje, rastava brakova, izoliranost, osiromašenost moralnih i emocionalnih odnosa i veza) što, dakako, utiče na razvoj mlade ličnosti. Prema nekim procjenama danas gotovo svaki treći brak propada, što daje za posljedicu da svako drugo dijete ne raste u porodici u kojoj je rođeno. Sve više je siročadi i sirotišta. Pokazuju nam se mnogi trendovi koji ugrožavaju porodicu i porodični odgoj, pa time i cijelo društvo.

Smatram da bi posebno trebalo obratiti pažnju na slijedeće trendove koji se snažno negativno reflektiraju na porodicu, porodični odgoj i na odgoj uopće, koji mogu voditi kobnim društvenim posljedicama. Taksativno, mogao bih to nabrojati na slijedeći način:

- primijetno odgađanje stupanja u brak;
- povećavanje broja razvoda brakova;
- porast broja jednoroditeljskih porodica;
- porast vanbračnih zajednica;
- porast broja rađanja vanbračne djece;
- porast samačkih domaćinstava;
- porast dječijih sirotišta;
- gubljenje spolnog identiteta.

Ovim se potkopava ne samo porodica i porodični odgoj nego zdravlje cijelog društva. Pomenuti trendovi na svoj način govore o ugroženosti roditeljstva. Ukoliko bismo ovo vaše „koliko“ promatrali kroz sate koje dijete provodi bez roditelja, evidentno je da se ovaj broj sve više povećava, a neroditeljska briga se počinje tretirati kao adekvatna zamjena za roditeljsku brigu i odgoj. Nauka kaže da postoje ozbiljni razlozi da novorođenče bude u »krilu majke« najmanje dvije godine, a baš u ovom vremenu nude se zamjenske majke (jaslice, obdaništa, dadilje i sl). Sirotišta postaju porodice i odgojni zavodi, društveni izumi za potrebe napuštene, osamljene, prezrene, socijalno isključene djece. Njihovi roditelji su različite javne službe. Institucije koje moraju biti na kraju skale pomoći i na začelju načina pedagoškog djelovanja ne smiju biti na samom početku te skale. Roditeljski životni stilovi sve manje su interesi i potrebe djece. Sve više su lična moć, uspjeh i slava nadređeni roditeljstvu. Za ono što ljudska/dječija priroda traži, zahtijeva i potrebuje, nema se ni vremena, ni pažnje, ni novca. Odnos majke i djeteta je na direktnom društvenom udaru, sve više je primjetan nedostatak uvažavanja uloge majke. Sve više se društveno obezvređuje roditeljstvo, majčinstvo posebice. Savremeno doba postepeno uvodi *novi diskurs u ranom odgoju - antimaterinstvo*. Na djelu je opće potkopavanje roditeljstva i porodice.

Summary

'SCHOOL BECOMES THE ORPHANAGE OF UPBRINGING AND THE SOCIETY HAS ALREADY BECOME THE ORPHANAGE OF FAMILY'

Interview with Mujo Slatina, Ph.D.

In this interview Professor Mujo Slatina offers professional answers to some of the key questions of modern upbringing. In the times when the family is disintegrated through various social, media and economical factors, the younger generations lose the traditional support that makes the upbringing unstable and dislocated from the traditional family values. This destabilisation is trying to compensate in different social institutions such as kindergarten, school, and youth centres. As a specific form of human existence, the upbringing requires planning and common involvement of complete generations.

الموجز

"المدرسة تتحول إلى ملجأ للتربية، والمجتمع أصبح ملجأ للأسرة"

حوار مع الأستاذ الدكتور مويو سلاتينا – أجرى الحوار سامدين قاضييتش

يقدم د. مويو سلاتينا في هذا الحوار إجابات علمية عن بعض الأسئلة الأساسية المتعلقة بالتربية المعاصرة. إن تفكك الأسرة الناتج عن عوامل اجتماعية وإعلامية واقتصادية مختلفة، يؤدي إلى فقدان الأجيال الناشئة للدعم التقليدي. مما يؤدي إلى زعزعة استقرار التربية ويخرجها عن القيم الأسرية التقليدية، ويحاول البعض تعويض زعزعة الاستقرار هذه بمؤسسات اجتماعية مختلفة، مثل رياض الأطفال والمدارس ومراكز الشبيبة. لكن التربية، باعتبارها شكلا خاصا من أشكال الوجود البشري، تتطلب تخطيطا عميقا وعملا مشتركا من جميع الأجيال.